

Rysunek: Natalia Kulka

Błąd kategoryczny: antyfaszyzm w dyskursie publicznym i biografistyce transnarodowej

Markus Wegewitz

Abstrakt: W artykule analizuję niektóre niedawne próby delegitymizacji antyfaszyzmu zarówno jako zjawiska politycznego, jak i przedmiotu badań historycznych. W niemieckich środowiskach akademickich i poza nimi ten „anty-antyfaszyzm” operuje pojęciami komunistycznego skażenia. Aby przeciwstawić się takim narracjom, proponuję szerszą perspektywę historyczną. Bierze ona pod uwagę wielość antyfaszyzmu, jego różne linie ciągłości i doświadczenia jego historycznych przedstawicieli. W szczególności udowadniam to, badając transnarodową biografię holenderskiego dziennikarza Nicolaasa Rosta.

Wyrażenia kluczowe: antyfaszyzm; biografia; komunizm; historiografia; historia transnarodowa

1. Wprowadzenie

Zimą 2020 roku we wschodniemieckiej Turyngii wybuchł skandal. Po wyborach do parlamentu regionalnego można było przewidzieć, że żadna ze zwyczajowych koalicji partii demokratycznych nie zdobędzie większości rządowej. Obserwatorzy polityczni

oczekiwali porozumienia w sprawie rządu mniejszościowego złożonego z socjaldemokratów, umiarkowanej lewicy i Zielonych. Zamiast tego prawicowa, radykalna Alternatywa dla Niemiec (dalej: AfD), która miała 22 procent miejsc w parlamencie, zdołała wpłynąć na wybór premiera na swoją korzyść. Wraz z burżuazyjno-konserwatywnymi postaciami Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (dalej: CDU) i neoliberalnej Wolnej Partii Demokratycznej (dalej: FDP) AfD głosowała na przeciwnego kandydata do spodziewanego rządu mniejszościowego. Tak się złożyło, że 5 lutego 2020 roku szefem rządu został niedoświadczony politycznie właściciel małego biznesu, Thomas Kemmerich. Polityk FDP i przewodniczący najmniejszej partii reprezentowanej w parlamencie zawdzięczał krótkie dni swojej kadencji (do dymisji 8 lutego) politycznym sztuczkom antydemokratycznej partii, w czym niepotrzebnie wziął udział. Zawdzięczał to także obsesji antykomunistycznej wśród niemieckich konserwatystów¹.

Stanowiąca tabu współpraca zorganizowanych prawicowych radykałów z politycznym establishmentem zapoczątkowała debatę polityczną i publiczną, w której ostrzegano przed łamaniem „antyfaszystowskiego konsensusu” w kulturze politycznej Republiki Federalnej Niemiec². Widoczna dla opinii publicznej w mediach społecznościowych i mediach analogowych Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (dalej: SPD) opowiadała się za „podstawowym konsensusem naszej republiki”, dobitnie wyrażonym w hasło: „Od ponad 156 lat SPD stoi na stanowisku: faszyzm ani kroku dalej!”³.

Debata na temat normatywnej wartości antyfaszyzmu w Niemczech z niewielkim opóźnieniem rozpoczęła się również w nauce. Oprócz podejmowania tradycyjnych, szablonych badań politologicznych dotyczących ekstremizmu (Kusicke, 2020) historycy i historyczki próbowali swoich sił, badając historyczny wymiar antyfaszyzmu. Związek między analizą historyczną a pozycjonowaniem politycznym ujawnił różne punkty widzenia, których najniższym wspólnym mianownikiem była delegitymizacja pojęcia antyfaszyzmu. Historycy i historyczki ze środowiska komisji historycznej SPD⁴ skrytykowali oświadczenie partii jako reprezentujące „tendencję do arbitralności i uproszczeń”. Podobnie jak faszyzmu – twierdzili – antyfaszyzmu należy unikać jako politycznego samoopisu w teraźniejszości, ponieważ „po drugiej wojnie światowej utracił swoją polityczną niewinność, niejako z powodu niefortunnego powiązania z komunistycznymi ideologiami państwowymi” (Rother i in., 2020). W innym miejscu berliński historyk Jan Behrends skrytykował „historycznie skażone” pojęcie antyfaszyzmu⁵. Było to „kluczowe pojęcie w globalnej wojnie domowej lat trzydziestych XX wieku”, a nawet wtedy „niewiele przy-

1 W kwestii tych związków z historią idei zob. Großmann, 2016, ss. 557–559.

2 Na przykład tak argumentował politolog Claus Leggewie (Leggewie, 2020).

3 Tak brzmi tekst komunikatu prasowego, za który odpowiadali liderzy partii Saskia Esken i Norbert Walter-Borjans (Esken & Walter-Borjans, 2020).

4 Komisja została rozwiązana w 2018 roku. W jej miejsce w 2019 roku powstało Forum Historyczne SPD, którego rzecznikami jest dwoje autorów wystąpienia: Kristina Meyer i Bernd Rother.

5 Słownictwem kontaminacji posługiwał się także politolog Eckhard Jesse (Jesse, 2021), który jeszcze po roku nadal analizował wydarzenia w Turynii.

czyniło się do wyjaśnienia sytuacji politycznej”. Behrends uwypuklił w szczególności bliskość stalinizmu, który „historycznie obciąża” ten termin (Behrends, 2020).

Awersja do koncepcji antyfaszyzmu w Niemczech nie jest niczym nowym. „Jest częścią politycznej retoryki różnych środowisk politycznych i naukowych w republice berlińskiej od «zjednoczenia» i sięga czasów powstania demokracji zachodnioniemieckiej” (Schildt, 2017). Wpisuje się również w intelektualny trend, który zadomowił się także w innych krajach europejskich, takich jak Francja i Włochy⁶. Rzekoma zgodność między komunizmem, stalinizmem i antyfaszyzmem jest długo i na siłę poszukiwanym truizmem, który obecnie ponownie przeżywa boom. Można wspomnieć, że na początku lat dziewięćdziesiątych w kręgach akademickich podjęto wysiłki zmierzające do poszerzenia koncepcji demontażu doktryny państwowej NRD o pojęcie antyfaszyzmu jako takiego. Impuls ten był chyba najlepiej widoczny w ówczesnym opracowaniu politolożki Antonii Grunenberg, zatytułowanym *Antifaschismus. Ein deutscher Mythos*, która stworzyła intelektualne podwaliny pod wydumane tezy o pokrewieństwie faszyzmu z jego zadeklarowanym przeciwnikiem (Grunenberg, 1993, ss. 204–209). Enzo Traverso, który sumiennie przeglądał francuską i włoską historiografię oraz historię intelektualną w poszukiwaniu podobnych paradygmatów, opisuje to zjawisko jako „anty-antyfaszyzm”. Historycy działający według tego paradygmatu, według Traversa, deklarują pozorną obiektywność i bezstronność, której odmawiają swoim rzekomym przeciwnikom. Ponadto klasyfikują antyfaszyzm jako odmianę totalitaryzmu, polemizują ze stawianiem na równi przemocy faszystowskiej i antyfaszystowskiej oraz absolutyzują pozycję politycznej równości (Traverso, 2016a, s. 328).

Pluralistyczny wymiar antyfaszyzmu z jego równoczesnym, ale nie wyłącznym konstruowaniem przez partie i ruchy lewicowe nie może być ani zbadany, ani zrozumiany przy tak wąskim spojrzeniu na przeszłość. Intelektualne spięcia antyfaszyzmu przeciwstawiane są rażącemu brakowi badań empirycznych⁷. Z uwagi na historyczne znaczenie antyfaszyzmu jako wiązki ruchów społecznych, jako elementu mobilizacji politycznej i punktu wyjścia narracji na temat polityki pamięci odkrycie to jest zdumiewające. W jego usieciowieniu między partiami politycznymi, ruchami, organizacjami masowymi i grupami intelektualnymi antyfaszyzm nie może być rozumiany jako zjawisko jednolite. Definicje tego terminu są, i były, często tylko definicjami o średnim zasięgu (Wegewitz, 2021, s. 14). Globalny wymiar zjawiska, które wytworzyło bardzo różne sojusze polityczne i formy uczestnictwa w wielu rozmaitych kontekstach lokalnych i narodowych, również przemawia przeciwko jednorodnej dyskwalifikacji antyfaszyzmu (Fitch i in., 2020, s. 2). Badania nad antyfaszyzmem pozwalają na wgląd w centralne konstrukcje tożsamości i koncepcje społeczne w polityce XX wieku (Bray i in., 2020, s. 6).

6 W tym miejscu należy wspomnieć o wpływowej pracy François Fureta (Furet, 1995) i rewizjonizmie biografii Mussoliniego, Renzo De Felice, we Włoszech (De Felice, 1995).

7 Späth oferuje dobry przegląd międzynarodowego stanu badań (Späth, 2019). Jednak w ostatnich latach nowe badania naukowe dotyczące antyfaszyzmu w dużej mierze pojawiły się poza niemieckojęzyczną społecznością akademicką, zob. Braskén i in., 2020.

Aby udokumentować wielość i znaczenie antyfaszyzmu w długim XX wieku oraz zająć się prezentystyczną ignorancją w badaniu tego zjawiska, nie będę w niniejszym tekście podejmować próby badania historii idei. Zamiast tego przedstawię fragmenty biografii antyfaszystowskiej. Pokazują one historię komunistycznego antyfaszyzmu, która ciągnie się latami przed rozpoczęciem rządów narodowosocjalistycznych w Niemczech aż do śmierci Stalina w 1953 roku. Bohaterem moich rozważań jest holenderski dziennikarz Nicolaas Rost, którego działalność ukazałem w swojej pracy doktorskiej⁸. W szczególności chodzi o ustalenie relacji między tym wariantem antyfaszyzmu a partiami komunistycznymi w Europie, które w owym czasie w większości przekształcone zostały w stalinowskie organizacje kadrowe. Równie ważne jest dla mnie skupienie się na ciągłości działania antyfaszyzmu w różnych formach organizacyjnych, abstrahując od cesur, czemu przeczy separacja naukowo-ekonomiczna „historycznego” antyfaszyzmu sprzed roku 1945 od jego dalszego oddziaływania po wyzwoleniu Europy⁹.

2. Świat środowisk antyfaszystowskich

Nicolaas Rost miał 31 lat, kiedy wstąpił do Komunistycznej Partii Holandii (Rost, 1951). Dla niego decyzja ta była konsekwencją kariery reportera politycznego w Niemczech w okresie międzywojennym. Jego zaangażowanie polityczne rozpoczęło się w ostatnich dniach powstania Spartakusa, które obserwował jako młody dziennikarz w Berlinie (Rost, 1919). Od tego czasu poruszał się on w lewicowych środowiskach politycznych Republiki Weimarskiej, a także nawiązywał kontakty w ruchach transnarodowych i organizacjach masowych okresu międzywojennego. Nadzieje na rewolucję, których ucieleśnieniem był przykład Związku Radzieckiego, mieszały się tu z nowymi formami współnotowienia politycznego. Organizacje takie jak International Workers' Aid (dalej: IAH) ukuły w tym czasie inkluzywny termin solidarności politycznej i połączyły go z nowymi formami aktywizmu politycznego i nowoczesną praktyką komunikacji (Braskén, 2015, ss. 23–28). W młodym Związku Radzieckim organizacje typu International Red Aid (Międzynarodowa Organizacja Pomocy Rewolucjonistom) propagowały i wdrażały ponadnarodową wspólnotę solidarności (Albert, 2017, s. 347). Jako organizacje wspierające partie komunistyczne, ale także jako ponadnarodowe przestrzenie działania i komunikacji struktury te obejmowały dużą liczbę mniejszych grup i środowisk intelektualnych. Były społecznościami głęboko upolitycznionymi zarówno w ramach komunistycznej dyscypliny partyjnej, jak i poza nią. W tej przestrzeni działacze tacy jak

8 Nicolaas Rost, urodzony w Groningen w 1896 roku, zmarł w Amsterdamie w roku 1967, długo mieszkał w Berlinie: był dziennikarzem kulturalnym, komunistą i bojownikiem ruchu oporu. Był prawdopodobnie pierwszym Holendrem osadzonym w niemieckim obozie koncentracyjnym w 1933 roku; przeżył obóz koncentracyjny Dachau. Hans Olink świetnie opisał jego życie w biografii wydanej w języku holenderskim (Olink, 1997). O transnarodowej biografii Rosta zob. także moje opracowanie: Wegewitz, 2021, ss. 20–25.

9 O nieuwzględnianiu ciągłości w antyfaszyzmie zob. Bray, 2017, s. xviii.

Rost powiązali Holandię z dyskursami w prawie wszystkich społeczeństwach europejskich. Nawiązali kontakty, które stały się ważne w latach trzydziestych, kiedy Holandia stała się miejscem schronienia przed przemocą nazistowską, a infrastruktura organizacyjna antyfaszyzmu została przeniesiona do krajów, do których emigrowano. Rost uznał, że z powodu swego zaangażowania odsunął się od ojczyzny, w której się urodził. „Ponieważ ten, kto kocha Holandię, musi ją jednocześnie nieskończenie nienawidzić” – napisał kiedyś (Rost, 1926, s. 584). Tworząc swoją biografię polityczną, podkreślał dystans do przynależności narodowej.

Pod koniec lat dwudziestych opór przeciwko ruchowi Mussoliniego we Włoszech i przeciwko narodowemu socjalizmowi w Rzeszy Niemieckiej był początkowo jednym z wielu tematów w tych środowiskach. Antyfaszyzm, jak od 1923 roku nazywano tę postawę opozycyjną w organizacjach takich, jak Międzynarodowy Komitet Akcji przeciwko Wojnie i Faszizmowi (Internationales Aktionskomitee gegen Krieg und Faschismus) (Braskén, 2016, s. 580), umiejscowiony był obok działalności na przykład międzynarodowych ruchów kobiecych, międzynarodowych związków zawodowych, ruchów pacyfistycznych i antykolonialnych (Bayerlein i in., 2017, ss. 8–10; Petersson, 2013, ss. 187–189). W zależności od możliwości politycznych ten impuls z ruchów emancypacyjnych przejęła także Międzynarodówka Komunistyczna (Komintern), której najwyżsi funkcjonariusze, tacy jak Willi Münzenberg, przygotowywali w tej dziedzinie podwaliny polityki sojuszniczej, która miała nabrać znaczenia w latach trzydziestych XX wieku (Featherstone, 2018, ss. 48–49). Ta przestrzeń polityczna, od początku transnarodowa, nie została odpowiednio uwzględniona w badaniach historycznych. Może to wynikać również z faktu, że trudno ją postrzegać z perspektywy, zgodnie z którą szuka się dominacji lub skażenia partii komunistycznej.

Droga Nicolaasa Rosta do świata środowisk antyfaszystowskich wiodła przez niemiecką kulturę literacką. W Berlinie – dzięki swoim reportażom przychylnym lewicy – zetknął się z ekspresjonistycznym czasopismem „Die Aktion”¹⁰. Pragnął wykorzystać kulturę jako narzędzie diagnozy politycznej i zmieniania rzeczywistości społecznej. Ten jego wizerunek wzmocniła współpraca w ramach robotniczego kolektywu pisarzy „Links Richten”, który zgromadził szerokie rzesze dziennikarzy i dziennikarek, pisarzy i pisarek oraz artystów i artystek. W skład kolektywu weszli autorka Henriëtte Roland Holst¹¹ i filozof Gerrit Mannoury¹². Wielu jego członków kreowało własny wizerunek krytycznej awangardy i znajdowało miejsce w globalnych konfliktach politycznych, takich jak skut-

10 „Die Aktion” ukazywało się w swojej ówczesnej formie od 1912 do 1932 roku. Pod redakcją Franza Pfemferta pismo łączyło w Niemczech krytykę Nowej Rzeczowości z niedogmatycznym lewicowym radykalizmem. W szczególności ich postawa wobec socjaldemokracji i remilitaryzacji wpłynęła na wielu intelektualistów w Republice Weimarskiej (Raunig, 2017, ss. 184–191).

11 Urodzona w Noordwijk w 1869 roku, zmarła w Amsterdamie w roku 1952. H. Roland Holst była jedną z najważniejszych pisarek socjalistycznych w Holandii na początku wieku i m.in. przetłumaczyła *Międzynarodówkę* na język niderlandzki.

12 Urodzony w Wormerveer w 1867 roku, zmarł w Amsterdamie w roku 1956. Był matematykiem i komunistycznym intelektualistą. W Holandii Mannoury należał do czołowych krytyków stalinizacji w Związku Radzieckim.

ki rewolucji październikowej czy walka o niepodległość na holenderskich obszarach kolonialnych. Antyfaszystowski horyzont Rosta poszerzały także przedsięwzięcia prasowe, na przykład czasopismo „Weltbühne”, którego środowisko – podobnie jak krąg wokół włoskiego filozofa Benedetto Crocego i rewolucyjni lewicowi surrealiści we Francji – reprezentowało jeden z pierwszych antyfaszystowskich ruchów zbiorowych okresu międzywojennego, niezorientowany wyraźnie na komunizm (Traverso, 2016b, ss. 261–262).

3. Ambivalencje Frontu Ludowego

Jeśli rozumieć antyfaszyzm nie jako jasno definiowalny termin (Copsey, 2010, s. xviii), ale jako słowo mobilizujące, które łączy ze sobą różnych aktorów historycznych, organizacje polityczne i środowiska, złożoność tego zjawiska staje się oczywista. Wychodząc od określenia faszyzmu jako jego politycznego przeciwnika, pluralizm antyfaszyzmu był zwykle tak szeroki jak jego podstawy polityczne i społeczne¹³. Jednym z najważniejszych przejawów tego pluralizmu w latach trzydziestych była idea zgromadzenia wszystkich przeciwników faszyzmu i narodowego socjalizmu we wspólnej strukturze organizacyjnej. Ideę szerokiego sojuszu, obejmującego różne partie i obozy, podjęto w latach trzydziestych XX wieku wraz z koncepcją Frontu Ludowego, którą partie komunistyczne przyjęły jako oficjalną linię dopiero po nastaniu reżimu narodowosocjalistycznego w Niemczech. Idea stworzenia Frontu Ludowego krążyła w latach dwudziestych XX wieku w różnych dyskursach komunistycznych, w których próbowano reagować na mniej rewolucyjne warunki w państwach europejskich taktyczną współpracą poza własną partią. Takie legitymizujące odniesienie do ludu było wszechobecne, zwłaszcza w polityce niemieckiej u schyłku Republiki Weimarskiej (Langkau-Alex, 2004, ss. 4–5), i konkurowało z takimi koncepcjami, jak *Volksgemeinschaft* (wspólnota narodowa), które oprócz jedności politycznej obiecywały też homogeniczność (Wildt, 2019, s. 60). W przeciwieństwie do tego Front Ludowy był sojuszem taktycznym, niedeklarującym przedpolitycznej jednorodności narodu.

Antyfaszyści uprawiali już taką politykę sojuszy jeszcze przed jej oficjalną akceptacją (Bayerlein, 1996, ss. 111–112). Dla Rosta, który został internowany w obozie koncentracyjnym w Oranienburgu na fali przemocy politycznej po pożarze Reichstagu w nocy z 27 na 28 marca 1933 roku, ta polityka sojuszy leżała już w tamtym czasie u podstaw jego działań. W swoich raportach politycznych z pobytu w więzieniu pisał o jedności komunistów, socjaldemokratów, trockistów, związkowców i prześladowanych Żydów, która musi wynikać ze wspólnego doświadczenia, i twierdził, że „co nie udało się ani partii, ani prasie rewolucyjnej, stało się rzeczywistością przez uderzenia pałek SA [...]” (Rost, 1933, s. 16).

13 García zwraca uwagę na kulturę antyfaszyzmu w hiszpańskiej wojnie domowej (García, 2016, s. 97). Moja teza jest taka, że to zjawisko istnieje również poza tym.

W historycznym rozwoju antyfaszyzmu sojusz ten, pomimo takiej propagandy, nigdy nie osiągnął skuteczności, jaką oficjalnie przypisywał mu na przykład Komintern. Pod egidą komunistów, podczas stalinizacji, procesów pokazowych i za pragmatycznej władzy politycznej w Związku Radzieckim, zawsze istniała jednoczesność wspólnoty i rozgraniczenia, która zmieniała każdy front ludowy w niepewny projekt (Hobsbawm, 1985, s. 247). Wymarzoną jedność działania można było osiągnąć tylko na krótki czas, na przykład w pierwszych latach hiszpańskiej wojny domowej lub podczas rządów Front populaire (Front Ludowy) we Francji. Moment niepowodzenia był nieodłącznym towarzyszem antyfaszystowskich wysiłków organizacyjnych – od dokonującego się niemal bez sprzeciwu wstąpienia Hitlera do rządu, przez przegrane głosowanie w sprawie przyłączenia Saary do narodowosocjalistycznych Niemiec w 1935 roku, po klęskę w Hiszpanii w roku 1939.

Niemniej jednak praca na rzecz zjednoczenia była rdzeniem indywidualnego i zbiorowego zaangażowania wielu antyfaszystów. Z tej idei wyłoniły się liczne nowo powstałe organizacje, które złożyły ofertę współpracy wszystkim obozom politycznym. Rost i inni stworzyli swoimi działaniami rozległą, integrującą sieć. Wysiłki organizacyjne stały się w większości podstawą roszczeń komunistów do przywództwa. Antyfaszyści propagowali także współpracę z grupami liberalnymi, konserwatywnymi i chrześcijańskimi, co w niektórych przypadkach mogło być realizowane przynajmniej okazjonalnie i głównie na tle zagrożenia suwerenności narodowej (Barrett, 1999; Karimäki, 2019, s. 46). Takie organizacje, jak Comité de Vigilance des Intellectuels Antifascistes w Europie Zachodniej czy IAH, potrafiły również w latach trzydziestych przekonać dziesiątki intelektualistów i wygnańców we Francji, Wielkiej Brytanii, Polsce czy Czechosłowacji do udziału w ich kampaniach (Braskén, 2015, s. 2; Racine-Furlaud, 1977, s. 99).

Poszerzenie bazy politycznej Frontu Ludowego dawało poczucie sensu wielu antyfaszystom na poziomie indywidualnym. Wysoko ceniony w tej ponadnarodowej wspólnotie zestaw wartości, takich jak człowieczeństwo, demokracja i pacyfizm, ujawnił ogromny potencjał mobilizacyjny, zwłaszcza wśród ludzi, którzy byli prześladowani i wypędzani z tych krajów w Europie, gdzie istniały rządy autorytarne (Koch, 2020, ss. 224–225). Tymczasowe sukcesy w budowaniu żywotnego kolektywu politycznego w ramach tych wartości wiązały się także z wykorzystaniem życia kulturalnego. Artyści wraz ze swoimi dziełami, głównie literackimi, nadali antyfaszizmowi legitymizację w krajach sąsiadujących z narodowosocjalistycznymi Niemcami. Spójność rozproszonej, ale prężnie zorganizowanej kultury politycznej antyfaszyzmu opierała się na manichejskim geście obrony kultury przed faszyzmem, esencjalizowanym jako barbarzyństwo. Rabinbach opisuje to rozróżnienie jako fundamentalne dla wszelkich opinii politycznych, które z perspektywy antyfaszystów podzieliły świat na dwa walczące obozy (Rabinbach, 2009, s. 35). Ambiwalencja w interpretacji – na przykład idea rozumienia narodowego socjalizmu jako nowoczesnego, zorganizowanego, niemniej jednak przestępczego reżimu, który posługiwał się również strategiami legitymizacji w kategoriach

kulturowych i politycznych – została utracona wraz z tym ujednocznieniem definicji przyjaciela i wroga, postępu i reakcji. Jednocześnie odniesienie się do dziedzictwa kulturowego, którego należało bronić, było takim wzorcem myślenia, do jakiego wielu w szerokim spektrum politycznym, nawet poza dyskursem lewicowym, mogło się przyłączyć. Różne typy antyfaszyzmu splecione w polityce sojuszy można zatem rozumieć jako zbiór praktyk kulturowych, pozycji politycznych i tożsamości, które można uczynić czytelnymi w kategoriach historii kultury (Fitch i in., 2020, ss. 2–3).

Wielość antyfaszyzmu w okresie międzywojennym, jego szerokie i często odmienne podstawy organizacyjne oraz jego świat idei rozwijany przez poszczególnych aktorów sceny historycznej obalają tezę o ścisłej komunistycznej kontroli tego ruchu. Nowsze badania nad historią Kominternu dokumentują tymczasem ambiwalencje w jego strukturze, które być może najbardziej bezpośrednio wiązały Politbiuro w Moskwie z tym transnarodowym ruchem (Drachewych, 2019, ss. 2–3; Studer & Dullin, 2018, ss. 76–77). Twierdzenie o pełnej kontroli antyfaszyzmu przez stalinowski aparat władzy niewiele zatem wnosi do historycznego zrozumienia. „The pure and simple assimilation of anti-fascism to Communism is a retrospective projection of anti-Communist history rather than a judgement formulated on the basis of a contextual analysis” [Czysta i prosta asymilacja antyfaszyzmu z komunizmem jest retrospektywną projekcją antykomunistycznej historii, a nie osądem sformułowanym na podstawie analizy kontekstualnej] – przekonuje Traverso (Traverso, 2016b, s. 261). Wpływ polityki stalinizmu na mikrokosmos organizacji antyfaszystowskich ujawnił się zwłaszcza w dyskusji o jej zbrodniach. Antyfaszyści musieli zająć stanowisko wobec tezy o „socjalfaszyzmie”, wobec definicji faszyzmu ustalonej na VII Światowym Zjeździe Kominternu w Moskwie w 1935 roku, wobec procesów pokazowych i prześladowań politycznych we własnych szeregach. Od samego początku antyfaszystowskiej polityce sojuszy towarzyszyło wiele wewnętrznych konfliktów i rozłamów.

4. Brak ciągłości i kontynuacje

Antyfaszyści należący do partii komunistycznej mieli również swobodę w zdobywaniu praktyki politycznej i współpracy z różnymi sojusznikami, zwłaszcza gdy poruszali się między różnymi kontekstami politycznymi, społecznościami językowymi i przynależnościami narodowymi. Nicolaas Rost był jedną z tych postaci-łączników, które utrzymywały i umożliwiały kontakty ponadnarodowe. On sam nigdy nie mógł całkowicie poddać się dyscyplinie partyjnej. W Belgii pracował dla socjaldemokratycznej gazety „Vooruit” zamiast dla organu Komunistycznej Partii Belgii. Brał udział w kampaniach dyskredytujących partyjnych przeciwników politycznych w Holandii, ale także w kampaniach solidarnościowych na rzecz członków partii komunistycznej, którzy wyłamywali

się z głównego nurtu partii¹⁴. W artykułach kulturalno-politycznych portretował rosyjskich rewolucjonistów społecznych, paryską bohemę i agentów carskiej policji – ku niezadowoleniu swoich partyjnych kolegów (Rost, 1931). A podczas hiszpańskiej wojny domowej, której towarzyszył jako dziennikarz, utrzymywał przyjazne stosunki zarówno z komunistami, jak i trockistami (Rost, b.d., s. 11). Jego działania były zdeterminowane pragmatyzmem politycznym i egzystencjalnym zagrożeniem ze strony narodowego socjalizmu. Aby temu przeciwdziałać, podporządkował lojalność polityczną możliwości wspólnego oporu. Obraz tego historycznego zagadnienia zaciemnia fakt, że ambiwalencji antyfaszystowskiego spojrzenia na świat została retrospektywnie nadana fałszywa jednoznaczność. W szczególności wpisanie historii życia w antyfaszystowskie idee i dyskursy organizacyjne można zrozumieć tylko wtedy, gdy odejdzie się od tych uproszczeń.

To właśnie ta indywidualna praktyka antyfaszystowska miała być dalej rozwijana po załamaniu się wielu form organizacyjnych podczas wojny i emigracji. Polityczne zbliżenie między Związkiem Radzieckim a narodowosocjalistycznymi Niemcami, a zwłaszcza prześladowanie komunistycznych antyfaszystów po roku 1939, spowodowało strukturalne osłabienie i w konsekwencji zanik wspólnej podstawy organizacyjnej. Na początku okupacji niemieckiej w Europie sieci powiązań z okresu międzywojennego nie mogły już być utrzymane. Dla wielu antyfaszystów na emigracji jedyną opcją było kontynuowanie za granicą, w niesprzyjających okolicznościach, dawnej polityki sojuszy (Acle-Kreysing, 2016, ss. 670–673; Palmier, 2006, ss. 455–456).

Ci, którzy chcieli kontynuować swoją pracę w podziemiu pod władzą niemiecką, podejmowali ogromne ryzyko i w wielu przypadkach byli deportowani lub mordowani. Za radykalizującego się w toku drugiej wojny światowej reżimu okupacyjnego, tylko niewielkim udało się prowadzić dalej działalność polityczną mimo nacisku nazistowskiego aparatu prześladowań. W dyskursach okresu powojennego udział w ruchu oporu, jego skuteczność i zasięg były często wyolbrzymiane i upraszczane (Lagrou, 2003, s. 531). Sami antyfaszyści również później dostosowywali swoje autonarracje do tych narracji legitymacyjnych. W czasie wojny wielu z nich zobaczyło, że ich działania na nic się nie zdały i nie mogły zapobiec nadchodzącej katastrofie. Jednocześnie otworzyły się nowe perspektywy spojrzenia na zbrodnie nazistowskie. Przed wybuchem wojny antysemityzm był problemem poruszonym przez Rosta na przykład w zbiorze źródłowym *Der gelbe Fleck*¹⁵. Jednak dopiero z początkiem rasistowskiej polityki eksterminacji w okupowanej Europie Wschodniej poszczególni antyfaszyści zaczęli wątpić w fundamentalne założenie, że narodowy socjalizm będzie skierowany przede wszystkim przeciwko swoim zadeklarowanym przeciwnikom politycznym (Barck, 2019, s. 231; Koch, 2020, ss. 228–231). W szczególności żydowscy antyfaszyści i ocaleni z obozów koncentracyjnych doświadczali tego na własnym przykładzie, co równocześnie umożliwiło im poszerzenie ich perspektywy.

14 Na przykład przeciwko Jefowi Lastowi (Rost, 1938) i Maxowi Hoelzowi (Rost, 1951, s. 1).

15 W kwestii interpretacji prześladowań antysemickich w tym tomie zob. Dafinger, 2016, s. 224.

Nicolaas Rost w dniu swoich siedemdziesiątych urodzin, 21 czerwca 1966 roku (Fot. Ron Kroon; Nationaal Archief Den Haag, Fotocollectie Anefo / 919-2704 (CC0 1.0))

W pierwszych latach wojny Nicolaas Rost pracował dla kooperujących ze sobą belgijskich wydawców Manteau i De Lage Landen. Był także członkiem niemieckojęzycznej komórki ruchu oporu w Brukseli. Napięcie między tymi dwoma światami miało wpływ także na jego partnerkę, Edith Blumberg, która jako Żydówka uciekła z nim do Belgii i była zagrożona deportacją do Auschwitz-Birkenau (Schram, 2017, ss. 157–161). Tylko przy odrobinie szczęścia udało mu się ją wyrwać z transportu do obozów zagłady dzięki powołaniu się na „małżeństwo mieszane”. Z kolei Rost został aresztowany w 1943 roku za wcześniejsze działania przeciwko narodowemu socjalizmowi i deportowany do obozu koncentracyjnego w Dachau. Swoje uwięzienie, w czasie którego spotkał wielu towarzyszy z okresu międzywojennego, interpretował retrospektywnie według wzorców, które nabył już w latach Frontu Ludowego. W swojej relacji z tych doświadczeń

pt. *Goethe in Dachau* przedstawił wspólnotę antyfaszystowską, która, będąc w niewoli, przeciwstawiała narodowemu socjalizmowi zdobycze kultury humanistycznej (Rost, 1948, ss. 134–135).

Ta powtarzana opowieść polityczna obejmowała działalność z okresu międzywojennego, prześladowania narodowosocjalistyczne i czasy powojenne. Abstrahując od organizacyjnego rozproszenia ruchu antyfaszystowskiego podczas wojny i na uchodźstwie, taki sposób narracji nadał sens ciągłości percepcji świata. W podobny sposób opisywali swoje działania pozostali przy życiu antyfaszyści, z których większość była zaangażowana w powojenną odbudowę materialną i moralną po wyzwoleniu Europy. W swoim studium dotyczącym sowieckiej strefy okupacyjnej i NRD Agocs opisuje konstrukcję tradycyjnej linii, która pozycjonuje ikony klasyki weimarskiej wobec dziedzictwa narodowego socjalizmu, jako antyfaszystowski humanizm (Agocs, 2017, ss. 3–5).

Takie indywidualne i ponadindywidualne kontynuacje stawiają również pod znakiem zapytania konwencjonalne rozróżnienie między historycznym antyfaszysmem sprzed roku 1945 a antyfaszysmem po wyzwoleniu (Groppo, 2004, ss. 740–743; Rabinbach, 2009, s. 38). Jeśli przyjrzeć się historycznym podmiotom/postaciom tego ruchu, ich historiom i pomysłom organizacyjnym, na pierwszy plan wysuwa się ciągłość oraz jej brak, zwłaszcza że militarna klęska narodowego socjalizmu i kolaborujących z nim reżimów nie oznaczała końca faszyzmu z perspektywy historycznej. Z faszystowskimi ideologami, funkcjonariuszami i zwolennikami trzeba było się uporać nie tylko w państwach i społeczeństwach – sukcesorach nazistowskich w Austrii, Niemczech Wschodnich i Zachodnich.

W latach, które nastąpiły bezpośrednio po wojnie, wielu antyfaszystów pracowało nad budową państwa i kształtowaniem narodowej polityki pamięci w Europie Wschodniej i Zachodniej. Wielu po raz pierwszy znalazło się w sytuacji sprawczości. Pod opieką alianckich władz okupacyjnych mieli oni możliwość zaprezentowania swoich pomysłów na nowy początek w administracji publicznej, jako burmistrzowie, w życiu kulturalnym czy na sali sądowej. W społeczeństwach będących następcami narodowo-socjalistycznych Niemiec, ale także w innych państwach okupowanych podczas wojny, antyfaszyści bardzo wcześnie doszli do kresu możliwości, co zbiegło się z reintegracją sprawców, kolaborantów i tworzeniem nowych struktur państwowych¹⁶. Niektórzy z nich podczas zimnej wojny powrócili do opozycji wobec partii komunistycznych, które wykorzystywały antyfaszyzm w różnych krajach tzw. demokracji ludowej jako funkcjonalną ideologię usprawiedliwienia (Oberle, 2012, s. 136). W sferze indywidualnych doświadczeń przetrwał jednak także dawny pluralizm antyfaszyzmu, który w latach sześćdziesiątych łączył się z nowymi tematami i ruchami politycznymi (Vergnon, 2009, s. 163). Tak jak

16 Ta kwestia ograniczonej skuteczności dotyczy przede wszystkim żydowskich reemigrantów, co opisuje Van Laak na przykładzie sowieckiej strefy okupacyjnej i NRD (Van Laak, 2018, ss. 165–180).

antyfaszyzmu nie da się zredukować do partyjno-politycznego „podstawowego konsensusu”, nie przeradza się on w monolityczną komunistyczną narrację główną¹⁷.

Nicolaas Rost odniósł w okresie powojennym skromny sukces literacki utworem *Goethe in Dachau*. Książka w przekładzie jego żony Edith została opublikowana przez wschodnioniemieckie wydawnictwo Volk und Welt już w roku 1948 (Ceuppens, 2020, s. 166). Jako rzekome świadectwo humanistycznego ducha niemieckiego w obliczu zbrodni narodowosocjalistycznych wydanie książki wpisało się w uroczyste obchody roku Goethego (1949), co zbiegło się z powstaniem obu państw niemieckich. Wiarygodność Rosta jako antyfaszysty i ocalałego wspierała główny mit młodej NRD polegający na tym, że była ona w stanie połączyć „przewrót antyfaszystowski-demokratyczny” z wyidealizowaną niemiecką historią kultury (Nothnagle, 1999, s. 42). W ten sam sposób Rost zebrał swoje sieci kontaktów z okresu przedwojennego w NRD i zaangażował się w nawiązywanie porozumienia z sąsiednim państwem za pośrednictwem czasopisma „Blick nach Polen”. Z reguły ta antyfaszystowska polityka kulturalna nie ignorowała zbrodni niemieckich, ale przywiązywała znacznie większą wagę do pozytywnych przykładów w tradycji kulturalnej¹⁸.

Idiosynkratyczna interpretacja antyfaszyzmu przez Rosta stała się jego zgubą w trakcie „popularnej homogenizacji demokratycznej” (Gerber, 2016, s. 211) w państwach socjalistycznych. W trakcie postępowania o wykluczenie z partii i przygotowań do pokazowych procesów antysemitycznych przeciwko emigrantom i żydowskim komunistom został wydalony z NRD w 1951 roku na podstawie błahych, nieprzekonywujących oskarżeń. Minęło pięć lat zanim zrezygnował z uporczywych prób uzyskania rehabilitacji i odwrócił się od partii komunistycznych w 1956 roku. Nie zrezygnował jednak ze swojego wizerunku komunistycznego antyfaszysty działającego ponad podziałami politycznymi¹⁹. Nawet po publicznej krytyce sowieckiej interwencji na Węgrzech, mieszkając w Amsterdamie, utrzymywał kontakty z komunistycznymi partiami Europy Wschodniej.

Zerwanie z komunistyczną dyscypliną partyjną umożliwiło także Rostowi poszerzenie własnego rozumienia antyfaszyzmu o nowe odniesienia historyczne. Dla niego oznaczało to włączenie tych grup ofiar do narracji o politycznym oporze i kulturowej asertywności, którym w latach pięćdziesiątych nie poświęcano zbyt wiele uwagi w badaniach i w opinii publicznej (por. Fritz i in., 2016, s. 17)²⁰. Wczesna dokumentacja i interpretacja zbrodni nazistowskich Rosta koncentrowała się początkowo na społeczności żydowskiej w Holandii, na przykład w jego rodzinnym Groningen²¹. Ponadto na

17 Grunenberga również redukuje historię antyfaszyzmu do takiej monolitycznej narracji (Grunenberg, 1993, s. 138).

18 Zob. np. powiązanie Goethego z Mickiewiczem skonstruowane przez Rosta (Rost, 1950).

19 „[Ja] nie zmieniałem się – politycznie i moralnie, i nie zmienię się” – pisał do swojej przyjaciółki, pisarki Anny Seghers po wszczętym w partii postępowaniu przeciwko niemu (Rost, 1952).

20 Działania Rosta relatywizują także wypowiedziane tam stwierdzenie, że wczesne procesy rozliczania się z przeszłością ustały w latach pięćdziesiątych XX wieku.

21 Zobacz w szczególności pracę *De vrienden van m'n vader* (po polsku jako *Przyjaciele mojego ojca*) (Rost, 1956).

początku lat sześćdziesiątych Rost wspierał ruch praw obywatelskich Romów we Francji w ich walce o prawa mniejszości i dostęp do odszkodowań z Niemiec Zachodnich (Sierra-Alonso, 2019, s. 280). Rost wraz z izraelską historyczką Miriam Novitch, którą poznał w Amsterdamie w 1951 roku, znacząco wpłynął na ekspansję antyfaszystowskiej koncepcji wspólnoty²². Jako ocalała z Holocaustu Novitch zbierała dowody Szoah od 1945 roku, specjalizując się w szczególności w żydowskim ruchu oporu w obozach zagłady „Aktion Reinhardt”²³. Rost i Novitch byli jednymi z pierwszych odwiedzających dawne miejsca zagłady w Polsce. Oboje starali się zwrócić uwagę na masowe zbrodnie na Żydach, zwłaszcza w Europie Zachodniej. Wspólne dążenia Rosta i Novitsch wkrótce stały się podstawą ich przyjaźni. W szczególności holenderski antyfaszysta przejął jej koncepcję, aby pokazywać żydowski ruch oporu na równi z protagonistami politycznego lub narodowego ruchu oporu (Novitch, 1961, s. 2).

Rost próbował przedstawiać tak rozbudowaną narrację antyfaszystowską głównie w grupach i organizacjach ocalałych z prześladowań narodowego socjalizmu, które były w dużej mierze zdominowane przez byłych więźniów „politycznych” (Doerry i in., 2014, s. 11). Dotyczyło to również Comité International de Dachau, w ramach którego Rost pomógł zbudować miejsce pamięci na terenie byłego obozu koncentracyjnego (Marcuse, 2014, ss. 171–172). Ta perspektywa była równie ważna dla Rosta w kontekście medialnego skandalu związanego z dalszym zatrudnianiem i przywracaniem na stanowiska w zachodniemieckiej służbie cywilnej narodowosocjalistycznych funkcjonariuszy. Tego typu kontynuacje były określane przez antyfaszystów okresu powojennego jako „renazyfikacja” i tym samym klasyfikowane jako element odgórnego procesu faszycacji, któremu należy przeciwdziałać własnym zaangażowaniem (März, 2016, ss. 42, 284). Z punktu widzenia Rosta poszerzenie przyjętego horyzontu antyfaszystowskiego było konsekwencją logiczną, bo z perspektywy ofiar narodowego socjalizmu ujawniło utrzymywanie się faszyzmu, zwłaszcza w Niemczech Zachodnich.

5. Zakończenie

Empiryczne spojrzenie na antyfaszyzm jest trudne, aby go odtworzyć we wszystkich szczegółach, ale daje wgląd w pluralizm tego ruchu, linie rozwoju i brak pewnych ciągłości. Kategorycznym błędem jest rozumienie zdolności nawiązywania kontaktu z innymi ruchami społecznymi i politycznymi wyłącznie na zasadzie dowolności lub sumy instrumentalizacji (Bray, 2017, ss. 197–199). Krytyczna historyzacja antyfaszyzmu – lub

22 Miriam Novitch, urodzona w 1908 roku pod Grodnem, zmarła w 1990 roku w kibucu Lohamei HaGeta'ot w Izraelu, jest jedną z najbardziej niedocenianych wśród badaczy żydowską historyczką. We Francji w epoce Frontu Ludowego przeszła ona upolitycznienie podobne do Rosta. Podstawę swojej szeroko zakrojonej pracy dokumentacyjnej znalazła w muzeum kibucu bojowników getta Lohamei HaGeta'ot w Izraelu. Stamtąd Novitch odbywała długie podróże do miejsc Zagłady. Por. jej biografia: Geva, 2015.

23 Zob. np. Novitch, 1946. Historyczka opublikowała książkę pod pseudonimem Miriam Bath-Ami.

lepiej antyfaszyszmów – obejmuje także refleksję nad jego związkiem z teraźniejszością (Dimitrakaki & Weeks, 2019, s. 288). Dopóki trwać będą następstwa historycznego faszyzmu, w tym pozytywne odniesienia do jego idei, antyfaszizm pozostanie terminem koniecznym – zarówno w nauce, jak i w dyskursie społecznym. Obecnej dynamiki faszyzacji występującej w wielu społeczeństwach nie da się zrozumieć bez świadomości tego historycznego kontekstu. Ostatecznie naukowy lub intelektualny anty-antyfaszizm jest również częścią tych stosunków społecznych, które po historycznych oczywistościach faszyzmu, narodowego socjalizmu, Shoah i wojny światowej stworzyły Nową Prawicę w Europie. Za wezwaniem do apolitycznego dystansu od antyfaszyzmu lub przywołaniem nigdy nieistniejącego „podstawowego konsensusu” kryje się niechęć do określenia własnego punktu widzenia wobec długotrwałych następstw faszyzmu²⁴.

Z niemieckiego przełożył Samuel Shannon

Bibliografia

- Acle-Kreysing, A.** (2016). Shattered dreams of anti-fascist unity: German speaking exiles in Mexico, Argentina and Bolivia, 1937–1945. *Contemporary European History*, 25(4), 667–686. <https://doi.org/10.1017/S0960777316000436>
- Agocs, A.** (2017). *Antifascist humanism and the politics of cultural renewal in Germany*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316084106>
- Albert, G. J.** (2017). *Das Charisma der Weltrevolution: Revolutionärer Internationalismus in der frühen Sowjetgesellschaft 1917–1927*. Böhlau Verlag. <https://doi.org/10.7788/9783412508579>
- Barck, S.** (2019). Das verhinderte Schwarzbuch: Wassili Grossman und Ilja Ehrenburg und der Genozid an den sowjetischen Juden. W H. Peitsch (Red.), *Nachkriegsliteratur als öffentliche Erinnerung: Deutsche Vergangenheit im europäischen Kontext* (ss. 231–245). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783050093932-011>
- Barrett, N.** (1999). The anti-fascist movement in south-east Lancashire. W T. Kirk & A. McElligoot (Red.), *Opposing fascism: Community, authority and resistance in Europe* (ss. 48–62). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511497070.005>
- Bayerlein, B. H.** (1996). Einheitsfront- und Volksfrontmythos als Ursprungslegenden des Antifaschismus. W C. Keller (Red.), *„Der Verräter, Stalin, bist Du!“ Vom Ende der linken Solidarität; Komintern und kommunistische Parteien im Zweiten Weltkrieg 1939–1941* (ss. 103–122). Aufbau-Taschenbuch-Verlag.
- Bayerlein, B. H., Braskén, K., & Weiss, H.** (2017). Transnational and global perspectives on international communist solidarity organisations. W H. Weiss (Red.), *International communism and transnational solidarity: Radical networks, mass movements and global politics, 1919–1939* (ss. 1–27). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004324824_002
- Behrends, J. C.** (2020, czerwiec 3). *Warum ich kein Antifa bin – eine historische Einordnung*. Salonkolumnisten. <https://www.salonkolumnisten.com/warum-ich-kein-antifa-bin-eine-historische-einordnung/>
- Braskén, K.** (2015). *The international workers' relief, communism, and transnational solidarity: Willi Münzenberg in Weimar Germany*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137546869>

24 Dziękuję dwóm anonimowym recenzentom i Katrin Stoll za inspirujące i pomocne komentarze do tekstu.

- Braskén, K.** (2016). Making anti-fascism transnational: The origins of communist and socialist articulations of resistance in Europe, 1923–1924. *Contemporary European History*, 25(4), 573–596. <https://doi.org/10.1017/S0960777316000424>
- Braskén, K., Copsey, N., & Featherstone, D. J.** (Red.). (2020). *Anti-fascism in a global perspective: Transnational networks, exile communities, and radical internationalism*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429058356>
- Bray, M.** (2017). *Antifa: The anti-fascist handbook*. Melville House.
- Bray, M., Namakkal, J., Riccò, G., & Roubinek, E.** (2020). Editors' introduction. *Radical History Review*, 2020(138), 1–9. <https://doi.org/10.1215/01636545-8359223>
- Ceuppens, J.** (2020). *Rückübersetzung: The fates of Nico Rost's diary Goethe in Dachau*. *Dutch Crossing*, 44(2), 165–180. <https://doi.org/10.1080/03096564.2020.1747007>
- Copsey, N.** (2010). Preface: Towards a new anti-fascist „minimum“? W N. Copsey & A. Olechnowicz (Red.), *Varieties of anti-fascism: Britain in the inter-war period* (ss. xiv–xxi). Palgrave Macmillan.
- Dafinger, S.** (2016). „viel schauerliches und viel groteskes“: Lion Feuchtwangers Deutung der nationalsozialistischen Judenverfolgung. W B. Bannasch, H. Schreckenberger, & A. E. Steinweis (Red.), *Exil und Shoah* (ss. 205–225). edition text + kritik.
- De Felice, R.** (1995). *Rosso e nero* (3. wyd.). Baldini & Castoldi.
- Dimitrakaki, A., & Weeks, H.** (2019). Anti-fascism/Art/Theory: An introduction to what hurts us. *Third Text*, 33(3), 271–292. <https://doi.org/10.1080/09528822.2019.1663679>
- Doerry, J., Kubetzky, T., & Seybold, K.** (2014). Einleitung. W J. Doerry, T. Kubetzky, & K. Seybold (Red.), *Das soziale Gedächtnis und die Gemeinschaften der Überlebenden: Bergen-Belsen in vergleichender Perspektive* (ss. 9–32). Wallstein.
- Drachewych, O.** (2019). The Communist Transnational? Transnational studies and the history of the Comintern. *History Compass*, 17(2), 1–12. <https://doi.org/10.1111/hic3.12521>
- Esken, S., & Walter-Borjans, N.** (2020, luty 6). *Kein Fußbreit dem Faschismus!* Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD). <https://www.spd.de/aktuelles/detail/news/kein-fussbreit-dem-faschismus/06/02/2020/>
- Featherstone, D.** (2018). Anti-fascism, anti-colonialism and the making of solidarities. W B. Bayerlein, K. Braskén, & U. Sonnenberg (Red.), *Globale Räume für radikale transnationale Solidarität: Beiträge zum Ersten Internationalen Willi-Münzenberg-Kongress 2015 in Berlin* (ss. 39–65). Rosa-Luxemburg-Stiftung: Münzenbergforum Berlin.
- Fitch, M., Ortiz, M., & Underwood, N.** (2020). Editorial introduction: The global cultures of antifascism, 1921–2020. *Fascism*, 9(1–2), 1–7. <https://doi.org/10.1163/22116257-20201199>
- Fritz, R., Kovács, É., & Rásky, B.** (2016). Der NS-Massenmord an den Juden: Perspektiven und Fragen der frühen Aufarbeitung. W R. Fritz, É. Kovács, & B. Rásky (Red.), *Als der Holocaust noch keinen Namen hatte: Zur frühen Aufarbeitung des NS-Massenmordes an den Juden / Before the Holocaust had its name: Early confrontations of the Nazi mass murder of the Jews* (ss. 7–19). New Academic Press.
- Furet, F.** (1995). *Le passé d'une illusion: Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*. Laffont.
- García, H.** (2016). Was there an antifascist culture in Spain during the 1930s? W H. García, Y. Rodrigo, X. Tabet, & C. Clímaco (Red.), *Rethinking antifascism: History, memory and politics, 1922 to the present* (ss. 92–113). Berghahn. <https://doi.org/10.2307/j.ctvpj7j84.9>
- Gerber, J.** (2016). *Ein Prozess in Prag: Das Volk gegen Rudolf Slánský und Genossen*. Vandenhoeck & Ruprecht. <https://doi.org/10.13109/9783666370472>
- Geva, S.** (2015). „To collect the tears of the Jewish people“: The story of Miriam Novitch. *Holocaust Studies*, 21(1–2), 73–92. <https://doi.org/10.1080/17504902.2015.1062276>
- Groppo, B.** (2004). Fascismes, antifascismes et communismes. W M. Dreyfus, B. Groppo, C. S. Ingerflom, R. Lew, C. Pannetier, B. Pudal, & S. Wolikow (Red.), *Le siècle des communismes* (2. wyd., ss. 739–758). Editions de l'Atelier.
- Großmann, J.** (2016). Die „Grundtorheit unserer Epoche“? Neue Forschungen und Zugänge zur Geschichte des Antikommunismus. *Archiv für Sozialgeschichte*, 56, 549–590.

- Grunenberg, A.** (1993). *Antifaschismus: Ein deutscher Mythos*. Rowohlt-Taschenbuch-Verlag.
- Hobsbawm, E. J.** (1985). Fifty years of People's Fronts. W. J. Fyrth (Red.), *Britain, fascism and the Popular Front* (ss. 235–250). Lawrence and Wishart.
- Jesse, E.** (2021, kwiecień 21). Die Antifaschismus-Falle: Antifaschismus ist in aller Munde: Weshalb Faschismus in Deutschland nicht als Warnformel taugt. *Neue Zürcher Zeitung*.
- Karimäki, J.** (2019). Finnish liberals and antifascism, 1922–1932. W. K. Braskén, N. Copsey, & J. A. Lundin (Red.), *Anti-fascism in the Nordic Countries: New perspectives, comparisons and transnational connections* (ss. 39–54). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315171210-3>
- Koch, A.** (2020). Exile dreams: Antifascist Jews, antisemitism and the “other Germany”. *Fascism*, 9(1–2), 221–243. <https://doi.org/10.1163/22116257-20201171>
- Kusicke, S.** (2020, luty 14). „Zweierlei Maß verbietet sich”: Muss die CDU den gleichen Abstand nach rechts und links außen wahren? Ein Gespräch mit dem Extremismusforscher Eckhard Jesse über das Dilemma in Thüringen. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.
- Lagrou, P.** (2003). The politics of memory: Resistance as a collective myth in post-war France, Belgium and the Netherlands, 1945–1965. *European Review*, 11(4), 527–549. <https://doi.org/10.1017/S1062798703000474>
- Langkau-Alex, U.** (2004). *Deutsche Volksfront 1932–1939: Vol. 1. Vorgeschichte und Gründung des Ausschusses zur Vorbereitung einer deutschen Volksfront* (2. wyd.). Akademie Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783050047492>
- Leggiewie, C.** (2020, luty 7). Wer sich mit der AfD einlässt, verrät die Demokratie. *Frankfurter Rundschau*. <https://www.fr.de/politik/thueringen-sich-einlaesst-verraet-demokratie-13526230.html>
- Marcuse, H.** (2014). Die Organisationen der Überlebenden von Dachau: Ein Abriss der Entwicklung von der Befreiung des Konzentrationslagers bis Anfang der 1970er Jahre. W. J. Doerry, T. Kubetzky, & K. Seybold (Red.), *Das soziale Gedächtnis und die Gemeinschaften der Überlebenden: Bergen-Belsen in vergleichender Perspektive* (ss. 159–174). Wallstein.
- März, J.** (2016). *Zwischen Politik und Interessenvertretung: Die Verbände der politischen Opfer des Nationalsozialismus in der Bundesrepublik Deutschland von 1947 bis 1990* [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Universität zu Köln.
- Nothnagle, A. L.** (1999). *Building the East German myth: Historical mythology and youth propaganda in the German Democratic Republic, 1945–1989*. University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.15410>
- Novitch, M.** (1946). *Le droit d'avoir: Témoignages sur les massacres des Juifs en Pologne*. L. Rodstein.
- Novitch, M.** (1961). The Jewish Resistance and the allies. *Secondo congresso internazionale di storia della resistenza / Deuxieme conference internationale d'histoire de la resistance / Second International Conference on the History of the Resistance*. Milano, Museo della Scienza e della tecnica, 26/29 Marzo 1961 (T. 2, ss. 1–67). [b.w.].
- Oberle, C. M.** (2012). Reconfiguring postwar antifascism: Reflections on the history of ideology. *New German Critique*, 117, 135–153. <https://doi.org/10.1215/0094033X-1677300>
- Olink, H.** (1997). *Nico Rost: De man die van Duitsland hield: Een biografische schets*. Nijgh & Van Ditmar.
- Palmier, J.-M.** (2006). *Weimar in exile: The antifascist emigration in Europe and America*. Verso.
- Petersson, F.** (2013). „We are neither visionaries nor utopian dreamers”: Willi Münzenberg, the League against Imperialism, and the Comintern, 1925–1933 [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Åbo Akademi University. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/90023/petersson_fredrik.pdf
- Rabinbach, A.** (2009). *Begriffe aus dem Kalten Krieg: Totalitarismus, Genozid und Geschichtsschreibung*. Wallstein.
- Racine-Furlaud, N.** (1977). Le Comité de vigilance des intellectuels antifascistes (1934–1939): Antifascisme et pacifisme. *Le Mouvement Social*, 101, 87–113. <https://doi.org/10.2307/3777881>
- Raunig, G.** (2017). *Kunst und Revolution: Künstlerischer Aktivismus im langen 20. Jahrhundert* (2. wyd.). transveral texts.
- Rost, N.** (b.d.). *Mein Freund Carl Einstein* [Niepublikowany rękopis]. Akademie der Künste (Carl-Einstein-Archiv / 506), Berlin.

- Rost, N.** (1919, listopad 22). Indrukken uit Berlijn. *Provinciale Geldersche en Nijmeegsche courant*.
- Rost, N.** (1926). Brief aus Holland. *Der Querschnitt*, 6(8), 583–586.
- Rost, N.** (1931, grudzień 23). Naar aanleiding van een boekbespreking. *De Tribune: Revolutionair Volksblad: Orgaan der Communistische Partij in Nederland*.
- Rost, N.** (1933). *Links-Richten presenteert U: Een concentratiekamp in het Derde Rijk: (De brouwerij van Oranienburg)*. Links Richten.
- Rost, N.** (1938). *Het geval Jef Last: Over fascisme en trotskisme*. Pegasus.
- Rost, N.** (1948). *Goethe in Dachau: Literatuur en werkelijkheid*. Veen.
- Rost, N.** (1950). Polen kennt Goethe / Kennt Deutschland Adam Mickiewicz? *Blick nach Polen*, 1950(10), 13–15.
- Rost, N.** (1951). *Levensbericht*. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (ARCHO2020, 90), Amsterdam.
- Rost, N.** (1952, grudzień). *Brief an Anna Seghers*. Akademie der Künste (Anna-Seghers-Archiv / 1454), Berlin.
- Rost, N.** (1956). *De vrienden van m'n vader: Herinneringen aan de Folkingestraat*. Van Gorcum.
- Rother, B., Meyer, K., & Morina, C.** (2020, marzec 25). *156 Jahre Faschismus? Für klare Begriffe in unklaren Zeiten*. Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD). <https://geschichtsforum.spd.de/debatten/fuer-klare-begriffe-in-unklaren-zeiten/>
- Schildt, A.** (2017). Antikommunismus von Hitler zu Adenauer. W N. Frei & D. Rigoll (Red.), *Der Antikommunismus in seiner Epoche: Weltanschauung und Politik in Deutschland, Europa und den USA* (ss. 186–203). Wallstein.
- Schram, L.** (2017). *Dossin: L'antichambre d'Auschwitz*. Racine.
- Sierra-Alonso, M.** (2019). Creating *Romanestan*: A place to be a Gypsy in post-Nazi Europe. *European History Quarterly*, 49(2), 272–292. <https://doi.org/10.1177/0265691419836909>
- Späth, J.** (2019, luty 4). *Antifaschismus: Begriff, Geschichte und Forschungsfeld in westeuropäischer Perspektive* [Version 1.0]. Docupedia Zeitgeschichte. <https://doi.org/10.14765/zzf.dok-1323>
- Studer, B., & Dullin, S.** (2018). Communism + transnational: The rediscovered equation of internationalism in the Comintern years. *Twentieth Century Communism*, 14, 66–95. <https://doi.org/10.3898/175864318823243726>
- Traverso, E.** (2016a). Antifascism between collective memory and historical revisions. W H. García, Y. Rodrigo, X. Tabet, & C. Clímaco (Red.), *Rethinking antifascism: History, memory and politics, 1922 to the present* (ss. 321–338). Berghahn. <https://doi.org/10.2307/j.ctvpj7j84.21>
- Traverso, E.** (2016b). *Fire and blood: The European Civil War 1914–1945* (D. Fernbach, Tłum.). Verso.
- Van Laak, J.** (2018). Eine Erfahrungsgeschichte der Rückkehr: Jüdische Emigranten-Ehepaare über ihre ersten Jahre in der SBZ/DDR. *Jahrbuch des Dubnow-Instituts / Dubnow Institute Yearbook*, 17, 155–182.
- Vergnon, G.** (2009). *L'antifascisme en France: De Mussolini à Le Pen*. Presses Universitaires de Rennes. <https://doi.org/10.14375/NP.9782753509511>
- Wegewitz, M.** (2021). *Kultivierter Antifaschismus: Nicolaas Rost und der lange Kampf gegen den Nationalsozialismus, 1919–1967* [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Friedrich-Schiller-Universität Jena.
- Wildt, M.** (2019). Die Ungleichheit des Volkes: „Volksgemeinschaft“ in der politischen Kommunikation der Weimarer Republik. W M. Wildt (Red.), *Die Ambivalenz des Volkes: Der Nationalsozialismus als Gesellschaftsgeschichte* (ss. 47–65). Suhrkamp.

Categorical Mistakes: Antifascism in Public Discourse and Transnational Biography

Abstract: This essay examines some of the recent tendencies to delegitimize antifascism both as a political phenomenon and as a topic of historical research. In German academia and beyond, this “anti-antifascist” current operates according to notions of communist contamination. To counter these narratives, I propose to look at the plurality of antifascism, its various continuities and the personal experiences of its historical agents. In particular, I make my case exploring the transnational biography of the Dutch journalist Nicolaas Rost.

Keywords: antifascism; biography; communism; historiography; transnational history

Article No. 2569

DOI: 10.11649/slh.2569

Citation: Wegewitz, M. (2021). Błąd kateryczny: antyfaszyzm w dyskursie publicznym i biografistyce transnarodowej (S. Shannon, Trans.), *Studia Litteraria et Historica*, 2021(10), Article 2569. <https://doi.org/10.11649/slh.2569>

This is a translation of the original German-language article entitled *Kategorienfehler: Antifaschismus im öffentlichen Diskurs und transnationaler Biografik*, which was published in *Studia Litteraria et Historica*, 2021(10), Article 2569. <https://doi.org/10.11649/slh.2569>

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License, which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl>

© The Author(s) 2021

© To the translation: Samuel Shannon, 2021

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

Author: Markus Wegewitz, Buchenwald and Mittelbau-Dora Memorials Foundation, Germany

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5183-9899>

Correspondence: mwegewitz@buchenwald.de

The preparation of this work was self-financed by the author.

Competing interests: The author has declared he has no competing interests.

Publication history: Received: 2021-05-04; Accepted: 2021-05-26; Published: 2021-12-31